

УДК 35-027.21:336.221.4:339.922

Крушельницька Т.А.*доктор наук з державного управління, доцент,
професор кафедри економіки та регіональної економічної політики
Дніпропетровського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України***АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ
ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІНСТРУМЕНТІВ ОБЛІКУ І АУДИТУ****ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF CREDIT RISKS USING
INSTRUMENTS OF ACCOUNTING AND AUDITING****АНОТАЦІЯ**

Стаття присвячена дослідженню проблем антикризового управління кредитними ризиками в Україні із застосуванням інструментів обліку і аудиту. Автором визначено теоретичну сутність категорії «антикризове управління» та обґрунтована доцільність побудови інтегрованої інформаційної системи з подальшим її використанням для ранжування банківських установ за ступенем ризику у рамках імплементації вимог міжнародних стандартів.

Ключові слова: державне управління, антикризове управління, кредитні відносини, облік, аудит, моніторинг.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию проблем антикризисного управления кредитными рисками в Украине с применением инструментов учета и аудита. Автором определена теоретическая сущность категории «антикризисное управление» и обоснована целесообразность построения интегрированной информационной системы. Эта информационная система будет использована для ранжирования банковских учреждений по степени риска в рамках имплементации требований международных стандартов.

Ключевые слова: государственное управление, антикризисное управление, кредитные отношения, учет, аудит, мониторинг.

ANNOTATION

The article is devoted to the problems of anti-crisis management of credit risks in Ukraine using instruments of accounting and auditing. The author defines the theoretical nature of the category of "anti-crisis management" and expediency of building an integrated information system. This information system will be used for ranking banks by the level of risk under the implementation of international standards.

Keywords: public administration, anti-crisis management, credit relations, accounting, auditing, monitoring.

Постановка проблеми. Суперечливі соціально-економічні відносини у фінансовому секторі економіки України ускладнюються негативним впливом чинників міжнародного та національного характеру, визначаються необхідністю оперативного реагування на економічну і політичну кризи, потребують нових підходів до державного управління ризиками у сфері кредитних відносин. Сьогодні в Україні на тлі скорочення виробництва, втрати певної частки промислового і ресурсного потенціалів, відтоку інвестиційного капіталу зростають ризики у кредитних відносинах як для кредиторів, так і для позичальників. Саме тому побудова системи управлінських рішень, спрямованих на розробку і впровадження нормативно-правових, організаційно-функціо-

нальних і інформаційно-контрольних заходів попередження і своєчасної нейтралізації кризових явищ та подолання їх причин і наслідків стає предметом впливу з боку державного антикризового управління.

Світова і національна практика доводить, що кредит пронизує усе суспільство, формує його соціально-економічний каркас, може сприяти реальному розвитку економіки країни, а може, навпаки, стати гальмівним чинником. Саме тому опрацювання можливостей антикризового управління ризиками кредитних відносин за допомогою новаційних інструментів обліку і аудиту набуває особливої актуальності, що і зумовило вибір теми цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням удосконалення кредитних відносин, організації процесу кредитування, пошуку шляхів урізноманітнення кредитних операцій присвячені роботи багатьох вітчизняних та іноземних вчених, серед виділимо розробки І. Бланка, В. Белова, В. Галасюка, С. Голова, О. Мирошника, В. Чумакова та ін. Проте кредитні відносини – це потужний багатослойний соціально-економічний пласт, тому в частині вирішення соціальних потреб звернемося до робіт Л. Івашової, А. Халецької та ін. щодо усунення проблем врівноваження фінансових відносин, можливостей інтеграції України, у тому числі й до міжнародних фінансових організацій, знайдемо відповіді в роботах таких вчених, як С. Боринець, І. Грицяк, М. Гнатюк, Ю. Ковбасюк, В. Стрельцов та у багатьох інших.

Незважаючи на широкий діапазон охоплених дослідженнями проблем, багато питань, пов'язаних з удосконаленням процесу організації кредитування, зменшення ризикованості кредитних відносин, у тому числі за рахунок посилення інформаційного забезпечення прийняття рішень, розширення можливостей обліку і аудиту в процесі управління кредитними відносинами, залишилися невирішеними і є актуальними.

Мета статті. Доведення доцільності і необхідності використання інструментів обліку і аудиту в антикризовому управлінні кредитними ризиками в Україні.

Виклад основного матеріалу. Згідно теорії циклічного розвитку, будь-які системи проходять певні етапи еволюції, періодично піддаючись руйнівній дії криз та поступово оновлюючись і прогресуючи по їх подоланню. Ця теорія несе в собі певну фатальність, проте вона дозволяє прогнозувати як періоди розвитку, так і періоди криз з достатньо високим ступенем ймовірності.

В умовах посилення економіко-політичної кризи першочерговим питанням, пов'язаним із підтримкою ефективності виробництва та загальними розвитком підприємництва, створенням сприятливого інвестиційного середовища є раціональна організація руху фінансових потоків, вирішення проблеми доступу реальних і потенційних виробників до різноманітних джерел грошових коштів, залучення кредитних ресурсів на конкурентних умовах. Тому сьогодні більше ніж зазвичай будь-яка фінансова діяльність, у тому числі кредитна, є ризиковою, тобто дії учасників процесу кредитування в умовах посиленої кризою конкуренції, гіпертрофованого впливу економічних законів не можуть бути розраховані і здійснені з повною визначеністю.

Втім в основі формування кредитних відносин лежать об'єктивні економічні інтереси їх учасників: комерційних банків, з одного боку, та юридичних і фізичних осіб – з іншого, а над ними стоїть держава як регуляторно-фіскальний інститут, мета діяльності якої має зводитись до забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Умовою ефективною реалізації кредитних відносин є, по-перше, забезпечення узгодження інтересів перших двох груп: у площині компромісу між ефективністю надання-використання кредитних ресурсів, а, по-друге, переорієнтація осмислення їх сутності від розгляду кредиту у площині суто фінансового інструменту до визначення його як інституційної норми державного управління і визнання кредитних відносин як сукупності суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків економічного, правового і соціального характеру, спрямованих на забезпечення підвищення ефективності підприємницької діяльності, зростання соціально-економічного розвитку суспільства, зміцнення політико-економічного позиціонування України у міжнародному економічному просторі.

Здійснення планування суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків у фінансовій діяльності і їх практична реалізація пов'язані з ризиком їх невиконання, що зумовлюється низкою чинників. Серед інших виокремимо специфічні для галузі, як-то:

– різкий «диспаритет» відповідальності за кредитними угодами (особливо валютними) на користь банківських установ, адже в ланцюгу взаємин «банк – клієнт» лівова частка ризиків покладена саме на останніх. Розглянемо детальніше наведену тезу, яка ґрунтується на двох передумовах;

– позика як різновид кредиторської заборгованості є досить регламентованим фінансовим елементом регламентовані з точки зору строковості, забезпеченості, цільового спрямування, платності, адже кредитним договором передбачається графік виплат, виконання якого є обов'язковим для позичальника. Така організаційна побудова відносин, хоч і є досить логічною, вона нехтує зміною економічного стану позичальника, матеріально підпорядковує його кредиторю та інколи, особливо в умовах кризи, унеможливує конструктивний діалог між сторонами стосовно пропозиції пільг з кредитування, пролонгації платежів, надання «кредитних канікул» тощо;

– на платоспроможність позичальників здійснюється потужний вплив зовнішніх економічних і політичних чинників непереборної дії, ймовірність настання яких посилюється під час загострення криз, що наразі і відбувається в Україні.

Тож, враховуючи, що ризик завжди супроводжує будь-яку діяльність, його неможливо цілком уникнути, можливо лише зменшити ймовірність настання ризикової події через за діяння противаги – надійності. Тому в діяльності кожного учасника кредитних відносин має бути опрацьована система управління ризиками щодо послаблення їх негативного впливу.

Функціонування такої системи можливе за рахунок створення і використання інструментів «гарантоспроможності кредитних відносин» [1], часткою яких є облік і аудит, та включати механізми її реалізації «знизу» (позичальник – кредитор – держава) і «зверху» через нормативно-правове регулювання і гарантування з боку держави. Національний банк України (НБУ), який є органом регулювання та нагляду за банківською діяльністю, «для наближення банківської системи України до міжнародних стандартів і підвищення стабільності банківської системи» започаткував роботу з підготовки до запровадження Базель II щодо вказівок комерційним банкам дотримуватись рекомендацій Базельського комітету, які задекларовано ще у 2004 р., в частині мінімальних вимог до капіталу з урахуванням кредитного ризику [2].

Ці рекомендації враховують специфіку розвитку національної банківської системи та стан економіки і спрямовуються на забезпечення ризикостійкості фінансової системи. Імплементация рекомендацій Базель II у практичну діяльність фінансових установ України принципово змінила б підходи до управління активами та пасивами банку, але для свого здійснення потребує термінового напрацювання низки взаємопов'язаних нормативно-правових актів, спрямованих на вирішення регуляторних, інституційних й методологічних питань. Втім на сьогодні фактично лише декілька нормативних актів розроблено та рекомендовано банкам для впровадження. В Україні наразі не йдеться про створення відповідного інституційно-право-

вого поля, яке б забезпечувало кероване впровадження і реалізацію концепції оцінювання та управління системними й індивідуальними ризиками банків на макро- і мікрорівнях.

Важливою особливістю подолання кризових явищ і усунення ризикових подій є комплексний підхід до застосування інституційно-правових і організаційно-функціональних методів адаптації вимог міжнародних стандартів і рекомендацій на всіх рівнях банківської діяльності: від державного регулювання НБУ до корпоративного управління конкретними банками в частині належної організації процедур оцінки ефективності роботи й управління ризиками та діагностики навколишнього середовища.

Виходячи з цього, потребує визначення категорії антикризове управління. Так Лігоненко Л. під антикризовим управлінням розуміє спеціальне, постійно організоване управління, націлене на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності окремого підприємства, недопущення виникнення ситуації його банкрутства [3]. Дещо інакше трактує категорію Л. Ситник, визначаючи його як систему управління, що спрямована на вирішення задач інтенсивного розвитку підприємства завдяки мобілізації та інтенсифікації всіх ресурсів у противагу екстенсивному розвитку [3]. В цілому ми погоджуємося з таким баченням, але, враховуючи необхідність комплексного підходу, вважаємо, що антикризовим управлінням є система управлінських рішень, спрямованих на розробку і впровадження нормативно-правових, організаційно-функціональних і інформаційно-контрольних заходів стосовно моніторингу, оперативної діагностики, попередження, своєчасної нейтралізації кризових явищ для подолання їх причин і наслідків та зниження ймовірності настання ризикової події у банківській системі та її елементах.

Зупинимось на інформаційно-контрольних заходах антикризового управління, система якого спрямовується на забезпечення фінансової стійкості банків та гарантоспроможності кредитних відносин і має бути логічно вбудована в існуючі підсистеми стратегічного та тактичного управління. Враховуючи етапи реалізації рекомендацій Базель II, задекларовані у згаданому вище Листі НБУ [2], яким передбачається управління кредитним ризиком через встановлення внутрішнього рейтингу (до 2020 р.), вважаємо, що одним з ключових елементів у цій сфері має стати інтегрована інформаційна система державного управління ризиками кредитних відносин, побудована за використання обліку і аудиту з підсиленням значення моніторингу і контролю. Передбачається, що інтегрована інформаційна система буде використана для ранжування банківських установ за ступенем ризику.

Основою інтегрованої інформаційної системи є бухгалтерський облік, що ведеться в банків-

ських установах і забезпечує збір та обробку даних щодо кредитних та інших операцій, наявність ресурсів, напрями їх використання, стан розрахунків, забезпечує контроль дотримання законодавчих актів тощо. Саме облік як одна з функцій управління забезпечує створення інформаційних масивів з метою мінімізації ризиків у кредитних операціях. Дані обліку будь якого підприємства є відкритими в частині публічної фінансової звітності і закритими в частині подробиць формування доходів і витрат підприємства. З цим ми в цілому погоджуємося за винятком тієї частини інформації, яка стосується кредитних операцій. Саме ці операції є найбільш ризиковими для банківської установи і несуть потенційну загрозу і для вкладників банку (в частині повернення депозитних вкладів), і для держави (в частині гарантованості цих вкладів, принаймні певного їх мінімуму). Тому кредитні операції та їх динаміка мають піддаватись оперативному моніторингу, а інформаційні масиви повинні стати основою для аудиту ефективності діяльності і рейтингової оцінки банків.

Чинна система обліку певного об'єкта або процесу дає можливість спостерігати наявність і рух, оцінювати, виявляти результати впливу різних зовнішніх факторів, усувати «вузькі місця» або відверто неефективні і ризиковані елементи. Проте гальмівним чинником обліку є його ретроспективний характер, що зумовлюється методологічною особливістю обліку, яка полягає в можливості відображення господарських операцій під час чи або здебільшого вже після здійснення. При цьому узагальнення облікової інформації проводиться в періоди, що наступають після здійснення господарських операцій. Така особливість обліку зводить нанівець його аналітично-прогнозну функцію, що особливо відчутно в умовах загострення економічної кризи, підвищення фінансово-валютних ризиків.

Отже потреби управління ризиками в умовах економічної кризи вимагають спрямування облікової роботи на підвищення оперативності обробки даних та забезпечення її відкритості для ризик-менеджерів і державних інститутів антикризового управління.

Таким чином, у відкритому для зацікавлених користувачів форматі облік повинен забезпечити накопичення і оперативну аналітичну обробку інформації в декількох площинах в оперативному і ретроспективному форматах в межах створення єдиної інформаційної бази.

По-перше, моніторинг, облік і аналіз діяльності банків за комплексом показників (співставлення кредитних і депозитних операцій фінансової установи, оцінки прибутковості банку, аналізу капіталізації, контролю відповідності запланованого рівня ресурсів та фактичного їх обсягу тощо).

По-друге, відображення фінансово-господарської діяльності позичальників, аналіз ефективності їх діяльності, аудит кредитних ризиків, визначення потреб в фінансових ресурсах тощо.

Ми погоджуємось з В. Беловим, В. Чумаковим та іншими науковцями, які наголошують, що для забезпечення дієвого управління ризиками значна увага має приділятися розробці методик визначення кредитно- і платоспроможності позичальників [4]. В умовах поглибленої кризи навіть незначна позитивна динаміка цих показників вважається важливим свідченням їх ефективної діяльності та відновлює довіру банків до позичальників. Окрім того, аналіз кредитоспроможності позичальників та екстраполяція результатів на мапу кредитних уподобань банків дозволять визначити ризикованість кредитного портфелю того чи іншого банку та оцінити ефективність його роботи.

Накопичення результатів порівняння розрахункових показників дохідності активів банку з витратністю залучених ним коштів та співставлення цієї інформації з відповідними показниками інших банків або середніми показниками в цілому по банківській системі і аналіз тяжіння їх уподобань до встановлення кредитних відносин з менш кредитоспроможними позичальниками дозволять у оперативному режимі визначити їх рейтинг ризиковості, визначити резерви підвищення ефективності й опрацювати напрями усунення ризикових операцій.

З точки зору підвищення оперативності опрацювання інформаційних масивів для управління ризиками більш прийнятним є моніторинг – потужний інструмент збору інформації і використання її у превентивному режимі часу.

Моніторинг як безперервне стеження за певним процесом з метою прогнозування та запобігання кризовим ситуаціям. Тобто йдеться про постійне спостереження за динамікою кредитних операцій і становленням кредитних відносин з метою оцінки їх відповідності бажаному результату та можливістю своєчасного втручання при настанні небажаної події чи зміні тренду розвитку на негативний. Результати моніторингу дають можливість коригувати управління об'єктом або процесом ще на стадії здійснення процесу, але суттєвим недоліком моніторингу є його недостатнє документування.

Тому у контексті ефективного управління ризиками важливим є виконання повного циклу облікових, моніторингових і контрольних заходів, починаючи з формування, введення і коректування нормативно-довідкової інформації, включаючи моніторинг операцій і процесів у оперативному режимі і завершуючи формуванням інтегрованої доступної інформаційної бази управління ризиками.

Висновки. Кредитними відносинами є сукупність суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків економічного, правового і соціального характеру, спрямованих на забезпечення підвищення ефективності підприємницької діяльності, зростання соціально-економічного розвитку суспільства, зміцнення політико-економічного позиціонування України у міжнародному економічному просторі.

Антикризовим управлінням є система управлінських рішень, спрямованих на розробку і впровадження нормативно-правових, організаційно-функціональних і інформаційно-контрольних заходів стосовно моніторингу, оперативної діагностики, попередження, своєчасної нейтралізації кризових явищ для подолання їх причин і наслідків та зниження ймовірності настання ризикової події у банківській системі та її елементах.

У відповідності з етапами реалізації рекомендацій Базель II, задекларовані в Листі НБУ від 30.12.2004 р., яким передбачається управління кредитним ризиком через встановлення внутрішнього рейтингу (до 2020 р.), та з урахуванням необхідності комплексного підходу до управління ризиками пропонуємо посилити інформаційно-контрольну складову антикризового управління через побудову інтегрованої інформаційної системи державного управління кредитними ризиками, побудованої за використання обліку і аудиту з підсиленням значенням моніторингу і аудиту.

Співставлення в єдиній відкритій інформаційній системі показників роботи банків і аналіз частоти надання кредитів менш кредитоспроможним позичальникам дозволять достовірно визначити їх рейтинг ризиковості та розрахувати резерви підвищення ефективності. Саме така інформаційна система стане основою для ранжування банківських установ за ступенем ризику у відповідності з вимогами світових стандартів.

Наступні наукові дослідження будуть проводитись в напрямі узагальнення особливостей еволюційного шляху виникнення і розвитку податкової системи як чинника і базової основи концепції інноваційної податкової політики, що є ключовим елементом антикризового управління.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мірошник О.Ю. Управління надійністю кредитних відносин: теоретичні аспекти / О.Ю.Мірошник // Вісник УБС НБУ. – 2010. – № 1(7). – С. 87–89.
2. Щодо розгляду проекту постанови Правління НБУ : Лист Національного Банку України, Генеральний департамент банківського нагляду 30.12.2004 р. № 42-412/4010-13749 Банки України АУБ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v3749500-04>.
3. Кузнєцов Є.С. Сутність антикризового управління та принципи його здійснення / Є.С. Кузнєцов // Ефективна економіка : електронне наук. фах. вид. Дніпропетровського держ. агр.-ек. ун-ту. – 2012. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1488>.
4. Белов В.Т. Оценка вероятности невозврата кредита заемщиком – физическим лицом / В.Т. Белов, В.И. Чумаков // Актуальные проблемы социально-экономического развития регионов : тезисы докладов 3-й Всеукраинской науч.-практ. конф. – Симферополь : НИЦ КИПУ, 2007. – С. 41–43.